

Veza između sufizma i komunikologije: Odlike i posebnosti komuniciranja u sufizmu

Senella Krehić-Fočak

Sarajevo

Sažetak

U radu se razmatra veza između sufizma i komunikologije. Najprije su iznesene historijske činjenice koje se odnose na razumijevanje sufijske staze i postojanje derviških redova. Veza između sufizma i komunikacije se posmatra kroz sažet opis oblika komunikacije: intrapersonalne, interpersonalne, grupne i masovne.

U odnosu na uobičajenu intrapersonalnu, interpersonalnu, grupnu i masovnu komunikaciju, u tesavvufu / sufizmu, kao sistemu osebnih komunikacijskih oblika, moguće je govoriti o nestandardnoj, specifičnoj intrapersonalnoj, interpersonalnoj, grupnoj i masovnoj komunikaciji. Intrapersonalna komunikacija, obilježena izolacijom ili halvetom derviša, budućeg sufije i kao takva predstavlja iskorak koji je dat samo pojedincima. Interpersonalna, s obzirom na ulogu Učitelja / Šejha, je specifična po svome kvalitetu i vertikalnoj dimenziji, te predanosti vođstva, liderstva Šejha na sufijskoj stazi. Grupna komunikacija se odvija na svim razinama, vertikalno, horizontalno; iako se rjeđe susreće u praksi, u sufizmu se često prakticira. Masovna komunikacija, koja ide od sredine ka periferiji, u sufizmu i kad se prezentira masovnim medijima, ne predstavlja, po karakteru masovnu komunikaciju. Sama višeslojnost komunikacije u

sufizmu, najprije viđena kao unutarnja i vanjska, kao čuveni fenomen batina–unutrašnje dimenzije i zahira–vidnog i vanjskog u islamu općenito. U radu se ističe važnost pristupa povezivanju, sufizma i komunikologije, ili šire gledano nauke i duhovnosti, kroz prizmu komunikološkog sagledavanja preklapanja dva iskustvena polja. Kako bi se ostvarila što bolja povezanost ta dva polja, sufizma i komunikologije i osvijetlila naučna i društvena uloga, pokušava se podstaknuti duhovni potencijal kroz spuštanje sufijskog načina komuniciranja na pristupačniji, pragmatički nivo. Izgradnjom duhovnih potencijala čovjeka koji samoizgradnjom, autorefleksijom, auto-monitoringom i reparacijom vlastitog sebstva razvija svoje interne potencijale, ovaj koncept u konačnici razvija produkt – socijalni kapital društva, koji predstavlja pogodnost boljeg razvoja pojedinaca i društva u cjelini, kako bi se znanja ovaplotila i emanirala.

Ključne riječi: tesavvuf / sufizam, Učitelj / Šejh, duhovna staza, tarikati, srce (kalb), nefs (ego), komunikacija, intrapersonalna, interpersonalna, grupna i masovna komunikacija.

Uvod

Pojam sufizam / tasawwuf označava unutrašnju mističnu stazu islamskog vjerovanja, islamsku ezoteriju ili mističnu tradiciju. Povijest sufizma vezana je za rani period islama, kada se, poslije smrti Božijeg poslanika Muhammeda, a. s., izdvojila mala grupa Poslanikovih sljedbenika, koji su imali posebno izgrađen odnos prema prakticiranju vjerskih obaveza, ibadetu i djelovali su veoma inspirativno na mnoge kasnije generacije. Ta skupina koja je direktno od Božijeg poslanika Muhammeda, a. s., primala riječi Božije Objave ostala je skromna, štaviše, siromašna, ali veoma pobožna. Pobožna do te mjere, da su bili snažni iznutra, u svojoj zajednici, a prema vanjskom su djelovali kao zaštita islamskog naučnog integriteta. U XII st., dolazi do diferencijacije na derviške redove, među kojima su najstariji, kadirije, mevlevije i šazilije. Danas postoji dvanaest temeljnih, priznatih derviških redova, rifaije, mevlevije, nakšibendije, halvetije, bedevije, desukije, sinanije, suhravardije, čistije, kubrevije, bekašije, mada je konačan broj mnogo veći radi postojanja ogranaka i podgranaka.

Da bi postao član jednog derviškog reda, budući derviš / sufija treba ispuniti određene uvjete. Učenik ne može sam obavljati zadatke, te mu je

neophodna podrška i nadzor, duhovnog Učitelja / Šejha koji procjenjuje snagu učenika i spremnost za putovanje duhovnom stazom. Treba imati na umu da je sufizam iskustveno znanje. Važno je naglasiti da se ovdje ne radi o posebnom pravcu vjerovanja, nego o višem stepenu iskazivanja pobožnosti. Putovanje duhovnom stazom, ima svoje stepene krećući se od ašika–zaljubljenika, preko muhiba–simpatizera, salika–putnika, derviša, do zrelog sufije i konačno, što je teško i rijetko, dostizanje stepena insani kjamila / savršenog čovjeka. Inicijacija salika–putnika se ne može dogoditi bez duhovnog vodiča – Šejha. Centralna figura koja vodi učenika na duhovnom putu u sufizmu je Šejh / Učitelj.

Ima mnogo definicija sufizma. Tražeći onu koja najbolje oslikava šta je zapravo sufizam, jedan od najpoznatijih sufija, Zun-nun Misri (oko 180 h. g.–246), dao je suštinsku definiciju sufizma koja glasi: “Sufija je onaj čije stanje (hal) govori dok on šuti.” Od domaćih autora, vrijedi izdvojiti definiciju Derviša Korkuta: “Tesavvuf je put koji vodi duhovnu etiku ka spoznaji Boga i Njegovih uzvišenih atributa”¹ zatim u studiji Šejhul–Ekber Muhjuddin Arebi, Abdurahman Čokić, kaže da je “Tesavvuf, između ostalog, mudroslovlje dobrih i pobožnih (Ilmi hikmeti evlija).”

Ono što bi sufije izdvajalo od ostalih je akcenat na odgoju duše (*terbijetun-nefs*) i čišćenju srca (*tasfijetul-kalb*), te izražena apstinencija od ovosvjetskih uživanja (*zuhd*). Duhovna staza ima svoju vertikalnu i horizontalnu liniju. Zajednička riječ koja obje povezuje je šerijat. On je osnova za nadogradnju koju predstavlja tarikat. Neki sufijski učitelji, posebno oni Šaziljskog reda su koristili geometrijsku sliku kruga za opisivanje međuodnosa temeljnih dimenzija islama,² šerijata i tarikata.

Ako pojam šerijata posmatramo kao krug vjerskih zakona, tetiva koja vodi do centra, ne izlazeći iz kruga, je tarikat. Čovjek ima slobodnu volju da poštuje Božiji zakon, a kretanje prema centru ima tendenciju centripetalne sile, pa se može objasniti da idući po dubini, taj čovjek postaje simpatizer (*muhib*), učenik (*murid*), derviš, sufija. Simpatizer / muhib će trebati naći Učitelja da bi mogao prolaziti faze koje slijede. Dubina ulaska na stazu će zavisiti od sposobnosti nošenja obaveza u tarikatu, odnosno od snage (*kabillijet*) i podobnosti (*istidad*) učenika.

¹ Traljić, Mahmud: „Bibliografija pisane riječi iz oblasti tarikata“, Šebi Arus, Tarikatski centar, Sarajevo, 1979.

² Seyyed Hossein Nasr: *Muhammed, čovjek Božiji*, Institut „Ibn Sina“, Sarajevo, 2007.

Cilj sufijске staze, bez razlike o kojem derviškom redu se radi, odnosi se na najkraći put približavanja Bogu. Sufije promišljaju na sljedeći način: bude li učenik od onih koji se oslanjaju isključivo na Boga (zahid), Bog će mu se približiti.

Jednostavnim primjerom dubine i visine može se lako objasniti kako se dolazi do spoznaje. (Hafiz Mehmed Karahodžić, 2016). To možemo uporediti sa pojmom morske dubine, ako je nivo mora horizontala, treba naučiti plivati, ali duhovni put je ronjenje. Kad se počne roniti, vrebaju opasnosti, na ispitu je kapacitet pluća, okruženje morskim životinjama, ili onim sa morskog dna, ali ima tu i bisera i koralja. Ronjenjem, koje je metafora ubudijeta³, ili stepena duboke pobožnosti, stiže se do tarikata, koji opet vodi do spoznaje. Isto se dešava penjanjem u visine, zrak se prorjeđuje, potrebno je poznavati tehnike disanja, uspinjanja itd. Svijest o uzvišenim stremljenjima, dovodi putnika tamo gdje se zaputio, mada se može desiti i da putnik padne, strmoglavi se, odustane ili ponovo krene na putovanje od početka.

Kad se ukaže staza, na putu sufije, potrebna je, spremnost na hadret. Termin hadreta, preciznije hadretul-amāi označava *Prisutnost skrivene jedinstvenosti*. Definicija sufije koju je iznio Zun-Nun Misri, 180 h. g.–246 h. g.), a koja sažima pojam sufije pokazuje se i ovdje, pa je sufija “onaj, za koga, dok šuti, govori njegovo stanje (hal)”, ili “sufija je onaj čiji govor odražava zbilju njegovog stanja”⁴. Interesantno je istaknuti kako su ove definicije, korisne u komunikološkom smislu, jer povezuju dvije suprotnosti, šutnju i govor, verbalnu i neverbalnu komunikaciju. Halifa svim oblicima komunikacije je Adem, a. s., koji je imao sposobnost komunikacije sa svim svjetovima i koji je od Gospodara podučen nazivima svih stvari. Komunikacija kako su nam pokazali Božiji poslanici je model koji ne može bez pragmatske linije, komunikacija se morala spustiti sa Božijeg na nivo čovjeka da bi se znanja ovaplotila i emanirala. Sama višeslojnost komunikacije u sufizmu je, najprije viđena kao unutarnja

³ Ubūdijjet, stepen veći od ibādeta, jer njegov cilj nije dobiti nešto, već približiti se Allahu dž.š. To je uvjerenje da veličanje i slavljenje pripada samo Allahu, dž. š., i da je samo On taj kome to pripada, molitva radi postizanja Božijeg zadovoljstva.

⁴ Feriduddin Attar: *Život evlija (Tadhkirat al-Awliya)*, Iranski kulturni centar u Bosni i Hercegovini, Sarajevo, 2004.

i vanjska, kao čuveni fenomen **batina**⁵ i **zahira**⁶ u islamu općenito.

Intrapersonalna komunikacija

Intrapersonalna komunikacija u sufizmu se ogleda kroz proces izolacije / halvet ili osamu budućeg sufije / derviša. Najčešće traje 40 dana i otvara prostor za introspekciju, analizu vlastitih postupaka i stavova, potiče na razmišljanje, zahtijeva izvršavanje određenih molitvi, meditaciju, itd. To je period traganja i izvođenja pojedinca iz tame na svjetlo. Sa stanovišta komunikologije intrapersonalna komunikacija se miješa sa interpersonalnom, kada učenik komunicira sa Učiteljem. Učitelj / Šejh ovdje ima posebnu oznaku, on je *sohbeti šejh*, dakle onaj koji, daje učeniku / *muridu* uputstva i razgovara sa njim. On je saliku / putniku neophodan, jer poznaje put, tačnije on je vodič / *muršid*, koji je već prošao stazom i upoznat je sa svim osobenostima staze.

Intrapersonalna komunikacija je iskorak karakterističan za svakog pojedinca i u sufizmu je izrazita privilegija pojedinca. Intrapersonalna komunikacija, odnosno usmjeravanje na analizu samoga sebe, sadržana je u teoriji svijesti o sebi (*theory of self-awareness*) prema kojoj kada se zaista usmjerimo na sebe, upoređujemo svoje trenutno ponašanje s unutarnjim standardima i vrijednostima. U sufizmu je ova faza povezana i s određenim prostorom u kojoj se odvija proces osamljivanja.⁷

Stupnjevi duhovnog razvoja-uspinjanja

Ono što sigurno povezuje sve derviške redove su četiri pojma: šerijat, tarikat, hakikat i spoznaja / *marifet*. Prema sufijskom učenju dostizanje spoznaje se odvija kroz strukturu vrlina koje se naziva „stanjima i postajama“. Nefs (ego) se dijeli na sedam stupnjeva.

Sedam sufijskih stupnjeva ili *mekāmāt-i sūfijjet-i seb'a* su izneseni kako slijedi:

Nefs (ego) se u prvom mekamu naziva *emmāre* (duša sklona zlu); drugi mekam je mekam svjetla – *lewwāmeḥ* (duša koja sebe kori); treći mekam

⁵ Batin je unutrašnji, skriveni, koji se ne vidi spolja, unutarnje lice.

⁶ Zahir je vanjski, vidan, jasan, suprotno od pojma batin.

⁷ Na osnovu kazivanja hizmečara olovske nakšibendijske tekije i kod nas su uz tekije postojale i postoje posebne odaje, po tipu samice, nazvane čila u kojoj budućer derviš provodi proces osamljivanja – halvet.

je mekam tajni – mulhimeh; četvrti je mekam savršenosti – mutme'ineh (smirena duša); peti mekam je mekam dostignuća – rādijeh (duša koja je zadovoljna); šesti mekam je – merdijeh (duša sa kojom je Allah zadovoljan; sedmi mekam – je Odraz svojstava i Imena Božijih – kāmileh. Insani kjamil je sve faze komunikacije prošao i okusio ih.

Osim nabrojana četiri pojma za duhovno uspinjanje važno je izražavanje pokornosti Šejhu, bezrezervna poslušnost, slijeđenje pravila reda, služenje / hizmet, bavljenje svojom ličnošću i usavršavanje sebe, dobročinstvo prema drugima. Cilj sufijske staze, bez razlike o kojem derviškom redu se radi, odnosi se na najkraći put približavanja Bogu. Kretanje stazom ima svoje već spomenute etape, pod budnim okom duhovnog vodiča, Šejha / Učitelja.

Znanje, vjerovanje i spoznaja čine tri pojma koja se međusobno dopunjuju i vode konačnom cilju, približavanju Bogu. Sve se odvija preko srca, koje je centar spoznaje ili gnoze. Oni dolaze do izražaja u intrapersonalnoj komunikaciji za koju se može reći da se uvođenjem učenika na stazu, i odvijanjem u posebnom prostoru⁸, čini iskorak kakav je mnogima nepoznat. Znanje, vjerovanje i spoznaja pojedinca mogu biti na različitim nivoima i međusobno se isprepliću. Intrapersonalna komunikacija je ovdje veoma personalan iskorak karakterističan za svakog pojedinca, ima vrlo individualne komponente s obzirom na predispoziciju pojedinca i privilegirana je samo određenom broju sljedbenika duhovne staze. Skale razvoja duhovnih odlika na putu sufija vezane su za spoznaju i ljubav. Radi se, dakle, o stepenastom putovanju. Čak bi se moglo kazati da su sva ta već pobrojana „stanja i postaje“ prožeti snagom spoznaje i ljubavi i da oni, na neki način, doprinose pojačanju ovih. Zbog toga, jedna od definicija sufizma, kao što smo spomenuli, jeste da on predstavlja „put spoznaje i ljubavi“. Mekami / stepeni imaju svoje boje i snove po kojima se prepoznaju, odnosno putem kojih se učenici mogu prepoznavati u svom napredovanju što je stroga nadležnost Šejha / Učitelja.

U sufizmu se susrećemo sa još jednom kategorijom koja se dovodi u vezu sa srcem, a to je intuicija. Pored intuicije (zevk / pokus ili slast) sufije govore i o svjetlosti u srcu, o zrijenju, ljubavi (Džilo, 2010)⁹ i

⁸ Čila je soba u kojoj budući derviš provodi fazu osamljivanja, a koju je po pravilu imala svaka tekija.

⁹ Džilo, Hasan: "Spoznaja i njeni slojevi u sufizmu", *Glasnik*, br. 9–10, 2010.

otkrovenju (Zun-Nun El-Misri, Halladž, Ibn Arebi...). Radi se o jednoj posebnoj vrsti spoznaje. Muhasibi smatra da je spoznaja „more bez dna“, ako tome dodamo da je tesavvuf put bez kraja onda se, komunikološki gledano, ta dva iskustvena polja sastaju ili preklapaju negdje u beskonačnosti.

Govor

Čuvena Dekartova (Descartes) izjava *Mislim, dakle, postojim* u okviru lingvističke nauke mogla bi se zamijeniti sa govorim, dakle, čovjek sam,¹⁰ jer je samo čovjek obdaren plemenitom funkcijom govora.

Govor i njegova dijametralno različita aktivnost, šutnja imaju značajno mjesto u sufizmu. Gazali je šutnji pridavao posebno značenje povezujući je sa hazreti Merjemom koja se zavjetovala na šutnju. Govor pokretom / išaret hazreti Merjeme daje odgovor, a ovdje je u službi odgovora onima koji su spremni da je napadnu.¹¹ Znakovni govor / išaret hazreti Merjeme je za ljude koji su poštenog, pristupa čistim srcem i unutrašnjom dimenzijom, može se reći, kod kojih je probuđena svijest unutrašnjeg poslanika.

Obzirom da je govor neizostavan u interpersonalnoj komunikaciji, Učitelj i učenik koriste posebne vrste komunikacije. Vertikalnom dimenzijom, Učitelj će zahtijevati od učenika da uradi određene zadatke, a učenik će povratnom linijom slati rezultate. Tom osovinom, koja je prisutna od prapočetka pa do kraja svijeta, mora se osigurati nesmetana prohodnost.

Primjer Zekerijaa (a. s.) u islamskoj tradiciji, uzima se kao primjer šutnje, koja mu je bila zadatak da dođe do ostvarenja želje / murada (Hadžibajrić, *Mesnevija II*, 1996)¹², rođenja sina i znak / išaret da će dobiti dijete. Ali da nije sve tako jednostavno u pogledu govora, navodi se u komentaru drugog sveska *Mesnevije bejt 1676*: “Tri dana šuti, pa će ti Jahja doći, to su bili znaci da će Jahja doći“. Hadžibajrić dodaje da je kod derviša svojevremeno postojala disciplinska mjera šutnje pogotovo ako

¹⁰ Riđanović, M.: *Jezik i njegova struktura*, Sarajevo, 1984.

¹¹ Onaj ko je arif / gnostik, on zna da će se ljudi suprotstaviti onome što on govori i zato priča u metaforama. Tako on, arif, prepoznaje hazreti Merjem, a drugi to neće razumjeti. Temelj nerazumijevanja leži u zavisti. (Hafiz Mehmed Karahodžić, 2016.)

¹² Mevlana Dželaludin Rumi: *Mesnevija II*, Tarikatski centar, Sarajevo, 1996.

ima starijih ljudi što praktički znači da nije bilo moguće govoriti šta ko hoće i kad ko hoće bez odobrenja / izuna. On se osvrće kritički na naše vrijeme i nastavlja dalje: "...ali se to danas zapostavilo, pa se po nekima smatra čak i prevaziđenim. Danas derviš govori, pa i nekontrolisano, a svoje snove uzima za indikator svog stepena / deredže".

U sufizmu postoji više vrsta govora što obogaćuje i disperzira komunikaciju. Sufije imaju specijalizirane kategorije govora kao što je *rumuzat* i *šatahijjat*, za koje treba posjedovati duboko znanje. Tako *rumuzat* predstavlja govor u metaforama, u prenesenom značenju. Takav je primjer Rumijevo remek-djela *Mesnevi* gdje se kroz jednostavne, svakodnevne priče ukazuje na nešto jako važno, mnogo dubljeg i kompleksnijeg značenja. *Šatahijjat* je govor sa visokih duhovnih pozicija, kojim se izražavaju *evlije*¹³, a koji običan, prosječan čovjek teško ili nikako ne može razumjeti, bez odgovarajućeg tumača.

Neverbalna komunikacija

Pored najčešće korištene verbalne komunikacije u sufizmu, ništa manje važna nije neverbalna komunikacija koja se odnosi na položaj tijela, stav tijela i razne grimase i gestikulacije, govor pokretima (išareti), odijevanje, boja odjeće, sve su to elementi koji doprinose kvalitetu komunikacijskog procesa, odnosno, prakse. Govor tijela kod sufija očituje se pokretima u toku obreda zikra, njihanje tijela u sjedećem i posebno u stojećem položaju, pokretanje glave sa desne na lijevu stranu. Odjeća / kijafet sufija je, također, jedinstvena radi nošenja posebnih kapa i dijelova odjeće, kakva je hajdarija, gornji dio, prsluk bez rukava, bez dugmadi, otvoren, zelene ili crne boje, zavisno od derviškog reda. Važan je znakovni jezik / išaret, komuniciranje pogledom i slično. Ako se sada pozabavimo naprijed pobrojanim neverbalnim znakovima, za sufije bi se mogle uvažiti sljedeće činjenice. Što se tiče odijevanja, pošavši od izreke jednog od ashaba – prijatelja Božijeg Poslanika Muhammeda, a. s., koja glasi "najbolja je nošnja koja zadaje najmanje brige", očito se govori o jednostavnosti. Sufije, također, nose ogrtač ili

¹³ Evlija, (jed. velijj), Allahov, dž. š., prijatelj, ljudi počašćeni nadahnućem, oni koji su odabrani između običnih ljudi – vjernika po svojoj duhovnoj snazi; dobri čovjek, bogougodnik čije eventualno vidljivo čudo nema veze sa nekakvim čarolijama, hipnozom ili sugestijom, već je stvarni čin kao dar od Boga (Hadžibajrić, F.: *Mali rječnik sufijsko-tarikatskih izraza*, Tesawwuf-Islamska mistika, Zagreb, 1989.

hrku. Što se tiče kvaliteta odjeće, ranije je to obično bila vuna, to se postepeno gubi, pa vuna više nije karakteristična samo za sufije. Potom slijedi običaj nošenja zakrpljene odjeće (*muraka'at*), fino ušivenim šavovima. Muraka se smatra odjećom pobožnosti. Tadž na sufijskoj kapi je, također, povezan sa neverbalnom komunikacijom, pokazujući stepen određene osobe u tarikatu. Međutim, kod nas je više uvriježeno nošenje nekih drugih boja, uvažavajući razlike kod pojedinih redova. Pa tako, kod nakšibendijskog reda je to zelena boja, kod rufaija crna boja, halvetije nose bijelo itd. Osim toga boje zastupljene kod sufija imaju vezu sa bojama koje nalazimo u prirodi: boja pijeska, kamena, zelena itd.

Interpersonalna komunikacija

Mnogo je značajki ove vrste komunikacije u sufizmu, ali je poenta na vertikalnoj dimenziji komunikacije, Šejh–Učitelj / muršid i učenik / murid. Ovdje je važna i horizontalna komunikacija, prema ostalim dervišima, kao i prema vani, zatim, izvan tekijskog okruženja. Interpersonalna komunikacija na relaciji Učitelj / učenik podrazumijeva prije svega davanje prisege (*bej'at*) Šejhu / Učitelju, čime počinje putovanje na stazi, odražavajući bezrezervnu odanost i povjerenje da će ga uputiti ispravnim putem, očistiti njegovo srce, dušu, usavršiti osobine itd., i omogućiti duhovno napredovanje i pomjeranje na duhovnoj stazi kroz mekame / postaje da bi dosegao što kraću distancu prema Bogu. Ovdje ima mnogo elemenata vertikalne komunikacije, u oba smjera, odozgo prema dolje i obratno, s tim što Učitelj izdaje naredbe i daje zadatke i vertikalnim putem dobiva povratne informacije. Vertikalni put je i informacija koju dobiva od rehbera – upučivaća, koji ima zadatak da pazi na novog derviša / sufiju i da mu daje korisne informacije.

Komuniciranje Učitelja i učenika je karakteristično, bilo da je verbalno i / ili neverbalno, tačnije znakovnim jezikom / išaretom, pogledom i slično. Kada se sretnu, obavezno ljubljenje ruke Šejhu, govori o neverbalnoj komunikaciji, a onda slijedi sohbət / razgovor. Šejhov pogled (*nazar*) na učenika je od velike važnosti.¹⁴ Ova komunikacija je karakteristična i po tome što pravi Učitelj kada daje zadatke i daje odgovore učeniku, on zapravo ne odgovara na postavljeno pitanje,

¹⁴ Nazar je vrsta interpersonalne komunikacije očima, posebno od Šejha prema murid.

nego daje odgovor koji učenik, prema svojoj snazi, može ponijeti ili podnijeti. Značenje je da ta osoba kojoj je odgovoreno, treba upravo takav odgovor. Personalna predispozicija učenika je različita, ali suština sufijskog puta je ista.

Najviši vid napredovanja derviši stižu kroz kategoriju služenja / hizmet – Šejhu i drugima u tekiji, općenito ljudima i posebno pomaganje onima koji su u potrebi. Ovo je osnova interpersonalnog komuniciranja u sufija. Šejhovi svojim primjerom, također, pokazuju primjere hizmeta, a ne samo teoretski i elokvencijom koja se smatra važnom, ali nije primarna.

U tesavvufu / sufizmu poenta je na srčanoj komunikaciji, od srca do srca. Važna komunikacija se obavlja šutnjom. Komunikacija šutnjom, može biti toliko jaka da proizvede suze, i postavljena je na aški mehabbetu / razgovoru prožet ljubavlju. Pošto je ljubav u podlozi spoznaje, ne mora se koristiti mnogo riječi da bi se razumio ovaj proces sa visoke duhovne razine.

Šejh ima svoje odlike, karakteristike u komunikaciji, on je uz to voditelj obreda zikra, gdje se sreće i prožima više oblika komunikacije. Učitelj / Šejh kao posebna kategorija je subjekt saznanja, a svako duhovno iskustvo mora imati središte ili postaje obezglavljeno. Obred zikra može biti glasni (*džehri*) i tihi–srčani (*kalbi*), ali u oba slučaja se izgovaraju minimalno 3 Božija imena / esme: La ilahe ilallah / nema Boga osim Allaha, Allah / Bog i Hu / On. Pokreti tijelom odvijaju se sa desne na lijevu stranu uz izgovaranje Božijih imena, pod vođstvom Šejha–Učitelja je ozračje koje implementira sve oblike komuniciranja: vertikalnu, horizontalnu, verbalnu i neverbalnu.

Grupna komunikacija

Grupna komunikacija se odvija po internom i eksternom tipu, a zatim po vertikalnom i horizontalnom modelu. Okosnica grupne komunikacije je Učitelj / Šejh. Svaka vertikalna komunikacija teče od Šejha. Ovaka vrsta komuniciranja u sufizmu ima posebne odlike. Sa druge strane, derviši komuniciraju između sebe gradeći manje ili više čvrste horizontalne veze. Eksterno, derviši / sufije su u kontaktu sa vanjskim svijetom u kojem žive, rade, kontaktiraju, žive potpuno jednostavnim modelom življenja. Ali oni treba da ispolje više nego drugi članovi zajednice, ljubaznost, saosjećajnost, pomoć drugima, razumijevanje za

različite vrste problema i situacija. Njihovi savjeti bi trebali biti krajnje argumentirani, primjenjivi i jednostavni.

Grupna komunikacija se odražava u specifičnosti okupljanja grupe, obzirom da se sufije / derviši okupljaju i to pod vođstvom Šejha. Ova vrsta komunikacije pokazuje redundanciju – obogaćenost na svim nivoima komunikacijskog procesa, vertikalno, horizontalno, interno i vanjski. Generalno, može se reći da je grupna komunikacija rjeđa pojava u praksi, međutim u sufizmu je često prakticirana i predstavlja obavezni dio prakse kod derviša–sufija.

Opis obreda zikra bi sadržavao sljedeće elemente: Šejh na početku obreda okuplja dervise / učenike u krug koji se naziva halka. Pravilo je da svaki učesnik zikra mora doći fizički čist, a po mogućnosti odbaciti psihološke prepreke koje mu zaokupljaju misli, ostavljajući ih ispred praga tekije. Zikir u halci se može obavljati sjedeći, kao što je to običaj kod nakšibendijskog reda, ali može se obavljati i stojeći (kijam zikir), koji je posebno čest kod redova kadirija, rufajia i bedevija. Red mevlevija je otišao najdalje u uvođenju dodatnih elemenata prilikom obreda zikra, pa se kod njih izvodi i poseban ples derviša (sema') i koriste se muzički instrumenti. Istina, muzički instrumenti se koriste i kod ostalih redova i to kudumi i naj, ali ne tako intenzivno i ne u smislu simfonijske, orkestralne muzike.

Ispunjavajući zahtjeve verbalne komunikacije i izvanjezičkog konteksta, njegujući srčanu vezu sa učenicima, Šejh / Učitelj posebno obraća pažnju na prohodnost komunikacijskog kanala, jer se informacije primaju emotivno. Šejhov govor je emotivno prihvaćen, šejhova šutnja također; znakovni govor – išaret očima ili rukom, potom nevidljiva komunikacija, telepatska komunikacija, sve su to elementi složenog komunikacijskog odnosa, u interpersonalnoj i grupnoj komunikaciji sa Šejhom. Grupna komunikacija u sufija je po formi centralizirana. Ona ima svoju slojevitost, mogla bi se povući paralela sa sufijским orkestrom. Treba imati na umu da je zikir obred koji se, prije svega, vrši jezikom i srcem. Krajnji rezultat sve intenzivnijih pokreta u toku zikra, ali ne kod svih učesnika – derviša, u konačnici vodio bi do utapanja u Božijoj blizini / fena fillah, kada se čovjek prema sufijском učenju, oslobodi sebe i svoga ja, te se utopi u moru Božije / Allahove, dž. š., Jedinosti. Fizička manifestacija ovog stanja se ogleda u posebnoj formi uzbuđenja / transa / ekstaze, koji se u sufijскоj terminologiji naziva džezba / stanje kada se

osjeti Božija blizina, kada srce progovori Allah.¹⁵ Kratkotrajna iskustva sa *Viših Nivoa*, pružaju učenicima i sljedbenicima duhovne staze duhovni podsticaj. Džezba je kao blic – sastanak, viđenje svjetlosti–nura, vrlo kratko, ali može ostaviti traga na onoga koji to doživi.¹⁶ Pošto može biti više krugova prilikom obreda zikra, to rasporedom nalikuje na koncentrični raspored grupa instrumenata u orkestru. Po sufijskom učenju, pravilo je da se zajedništvom glasova postigne jedinstvo glasova, odnosno jedinstvo srca. Jedna halka / krug treba da bude kao jedna usta koja slave Boga¹⁷, a kroz to se postiže zajedništvo srca, odnosno ostvaruje grupni oblik postizanja cilja. U orkestru to je harmoničnost izvedbe.

Masovna komunikacija

Masovna komunikacija koja se obavlja putem mass-medija je teško spojiva sa prirodom tesavvufa / sufizma. Konkretna savremena shvatanja vezana za aktivnosti na polju promocije sufijskog učenja traže veliku obazrivost u odabiru sadržaja, jer necenzurirani sadržaji interneta, te nedostatak odgovornosti, često dovode u pitanje kvalitet objavljenih sufijskih sadržaja, pa treba vrlo pažljivo razmotriti navedene izvore odakle potječu. Online javnost koja je aktivna na društvenim mrežama i u Bosni i Hercegovini traži odgovarajuću transparentnost, odnosno očekuje se da se zatvoreni sistemi pretvore u otvorene. Ako je već tako traži se prije svega uredenost mrežnih platformi (Fejzić-Čengić, 2015).¹⁸

Ovdje je, također, kod odabira sadržaja, ključna uloga Šejha / Učitelja, te personalizirane vertikalne osovine i garanta ispravnog izbora ponuđenog i sprečavanja profanizacije istih. Prema tome, masovna komunikacija, pošto ide od sredine ka periferiji, i kad se prezentira

¹⁵ To je stanje u kojem Allah, dž. š., privuče čovjeka tako da on od silnog oduševljenja bude krajnje zapanjen i ushićen zbog neposredne Božije blizine koja traje kao bljesak. (Hadžibajrić, 1989.)

¹⁶ Medžzub je onaj derviš koji doživi iskustvo džezbe, odnosno viđenje Božijeg Svjetla / nuri-ilahije. Objašnjenje se može dovesti u vezu sa iskustvom Musa, a. s. / Mojsija koji je, također, vidio Svjetlost kada mu se Bog obratio. U realnom svijetu ta osoba koja doživi džezbu, može jedno vrijeme biti u stanju u kojem ne može obavljati redovne molitve, sve dok se potpuno ne vrati u ranije stanje.

¹⁷ Prema pričanju hizmečara olovske tekije, 2016.

¹⁸ Fejzić-Čengić, F.: Islamska zajednica i umreženo društvo – društvo rizika, Preporod, 24–1058, decembar, Sarajevo, 2015.

masovnim medijima ne predstavlja po karakteru masovnu komunikaciju. Potencijalni komunikatori iz ovog rada su protiv iznošenja u eter sadržaja onima koji nisu skloni sufizmu i sufijama, jer im njihov racionalistički pristup ne dozvoljava da razumiju odgoj srca, duše, uskraćivanja materijalnog, odnosno onoga na čemu se sufizam temelji. Naglašena je opasnost od stvaranja krive slike (istidradž).¹⁹

Različiti sufijski redovi i podogranci / podredovi zadržavaju isti elementarni, intrapersonalni vid komunikacije.

Masovna, kao i grupna komunikacija, bi trebala biti internog karaktera, za one koji razumiju sufizam. Definicija koja je u ovom slučaju od velike pomoći je definicija sintagme medijske kulture koja predstavlja trajniji dinamičan odnos medija prema kulturi, tradiciji, vjeri, literaturi, etici, identitetu, na način stalne redefinicije, redeskripcije, obnavljanja, zanavljanja, selekcije ovih elemenata društvenosti i sebe samih.²⁰ (Fejzić-Čengić, 2009) Sadržaje sufijskih obreda, derviši mogu slušati od Učitelja kojem su dali prisegu, a primjer toga je podoban Učitelj provjeren duhovnim lancem, (silsilom)²¹, sa poznatim podatkom, od koga je on učio tako da se gubi atribut pseudo ili samozvanih šejhova.

Odlike mevlevijskog reda

Izdvajanje mevlevijskog reda je opravdano radi njihova puta komunikacije koji pokazuje određene razlike u odnosu na druge redove. Njihova pojava i obred zikra proizvode niz efekata, jer je obred izvanjski, tonski, orkestralan. Koriste se instrumenti, kao naj, kudumi i drugi, što proizvodi efekat potpuno instrumentalnog obreda zikra, tijelo se pokreće u ritmu posebnog plesa – sem'a uz meditaciju. Raks je ples u stojećem zikru (sem'a zikr). Ovo je složen i različit obred u odnosu na sve ostale derviške redove. U isto vrijeme meditativan ples derviša simbolizira kretanje kosmosa, permanentni proces uzimanja i davanja, pokazan kroz položaj dlanova: desni dlan je okrenut prema gore, a lijevi prema dolje što je karakterističan vid neverbalne komunikacije.

¹⁹ Prema zabilješkama napravljenim u razgovoru sa hizmećarom olovske tekije, 2016. godine.

²⁰ Fejzić-Čengić, F.: Medijska kultura u Bosni i Hercegovini, Sarajevo, 2009.

²¹ Silsila je duhovni lanac po kome se prenosi tarikatsko znanje u neprekidnom redosljedju od Božijeg poslanika Muhammeda, a. s., do šejha (muršida) našeg vremena.

Metodološke posebnosti

Metodologija istraživanja komunikacije u sufizmu, također, je veoma složena. Teško je svakako samo objektivnim i racionalnim društveno-metodološkim aparatorijem doći do validnih metodoloških rezultata. Ovakva tema iziskuje i snažan angažman *izvanracionalne dimenzije* komunikacije u sufizmu, pa čak i *neracionalni sloj prepoznavanja* postojeće komunikacije, te važan ali teško izreciv duhovni put i duhovno zrenje sebstva, logičnosti, osobe, jedinke, kao put koji se u ovome radu pokušava obraditi.

Dostupni pisani izvori, originalni dokumenti iz tekija, i zaostavštine Šejhova i vekila te kontakt sa potencijalnim komunikatorima (šejhovi, pročelnici tekija i pripadnici različitih derviških redova kao što su: nakšibendijski, kaderijski, rufaijski, mevlevijski) osvijetlili su specifičnost i složenost komunikacije u sufizmu.²² Ekscerpti iz istraživanja (okolina Sarajeva, Olova i Fojnice) korišteni su uz bilješke sa dersova *Mesnevije* u mevlevijskoj tekiji Jekovac u Sarajevu²³, i kontakti sa tumačem *Mesnevije* – mesnevihanom²⁴.

Prema mišljenju potencijalnog komunikatora, hizmećara olovske tekije, prvo valja naglasiti da se osnova tesavvufa / sufizma nalazi u Časnom Kur'anu i hadisu. Nadalje, on nastavlja: "Komunikacija u sufizmu je tako osebujna da bi primjenom njenih pravila zavladao disciplina u svakodnevnim međuljudskim relacijama, posebno u interpersonalnoj komunikaciji. Zašto? Zato što je uloga učitelja, u ovom slučaju duhovnog vodiča, Šejha neizostavna, da ne bi došlo do zastranjivanja u komunikaciji i nepoštivanja nadređenih osoba. Učitelj je važan i neizostavan."

„Formirana halka – krug derviša ima pred sobom Šejha. Dok Šejh uzima dozvolu sa višeg nivoa, putem izgovaranja određenih molitvi, derviši gledaju u njega i tu počinje njihova koncentracija i ulazak u

²² Senella Krehić-Fočak: Komunikacija u sufizmu, Magistarski rad, Odsjek Komunikologija, FPN / UNSA, Sarajevo, 2016.

²³ Dopunjavano bilješkama iz razgovora sa hfz. Mehmedom Karahodžićem, sadašnjim sarajevskim mesnevihanom.

²⁴ *Mesnevija* kapitalno djelo Mevlana Dželaluddina Rumija je tumačena i tumači se putem mesnevihana – predavača koji je kvalificiran i odabran od prethodnog mesnevihana da može obavljati tu funkciju. Mesnevihanstvo u Bosni i Hercegovini ima tradiciju dugu preko 500 godina.

samokontrolu. Oči se zatvore, svjetlo se gasi da bi unutrašnja kontrola počela da funkcioniše.“²⁵

„Živimo u vremenu kada je postalo moderno posjećivati tekije, a ima primjera da se na šejha ne gleda po hizmetu, nego da li je elokventan. Uspostavljanjem, odnosno vraćanjem ranijeg načina komunikacije, vraća se i kvalitet tekije.“²⁶

„Masovna, kao i grupna komunikacija, *mora biti internog karaktera*, za one koji razumiju sufizam, kao dotičnu granu nauke koja izučava Ihlas. Mi kažemo: ‘Ako akaid naučava vjerovanje, ako fikh naučava propise, onda sufizam naučava ihlas, odnosno to je odgojna disciplina duha / ruha i srca’.“²⁷

„Nijedan pravi šejh za kojeg se kaže *hakikaten šejh*, koji se bavi i tesavvufom i tarikatom, to jeste i teorijom i praksom, neće dozvoliti da tekijski sadržaji idu u eter, jer ihlas nije za široke narodne mase i racionaliste koji ne razumiju usavršavanje nefsa, srca i duha, koje ide kroz odgajanje / terbijet. On, Učitelj – Šejh, dakle neće dozvoliti da takve stvari idu u eter, jer je sufizam sam po sebi nauka o onome što se nalazi sakriveno unutar čovjeka (to je njegova unutrašnja, interna dimenzija, njegov „enterijer“).“²⁸

Za komuniciranje u sufizmu, sarajevski mesnevihan Mehmed Karahodžić kaže da, je nesporno izvorno porijeklo koje se nalazi u Časnom Kur’anu i hadisu Božijeg poslanika Muhammeda, a. s., pa tako i sve što se nadograđuje mora imati u sebi to praiskustvo Objave pojedinim Božijim poslanicima iz najranijeg perioda ljudske historije. Slijede njegova razmišljanja u vezi pojedinih sufijskih pojmova kao što su oni o napredovanju na stazi i definicija sufije. “Ako bi željeli odgovoriti na pitanje: šta je argument da učenik zaista napreduje na duhovnoj stazi, odgovor bi glasio: najljepši dokaz (napredovanja) je njegova komunikacija sa okolnim svijetom.”²⁹

Ovdje je primjetno razvijanje horizontalne komunikacije, čemu doprinosi postojanje braće ili drugova na istom putu.

²⁵ Ibid.

²⁶ Ibid.

²⁷ Ihlas je iskrenost u djelima i zahtijeva da se ne traži drugi svjedok osim Boga.

²⁸ Ibid.

²⁹ Konsultacije sa mesnevihanom hafizom Mehmedom Karahodžićem, Sarajevo, 2016.

“Sufija je već realiziran. On je došao na vrh brda. Zašto uzimamo primjer brda? Zato, jer je ono i u Kitabu – Svetoj Knjizi spomenuto, primjer brda, odnosno simbolika brda može pomoći da bolje shvatimo. Uspinjanje od podnožja do vrha brda ima puno mogućnosti, vide se i druge staze, ali najbolja stvar je stići na cilj.”³⁰

„Sagledavanje sufijske staze najbolje se može objasniti kroz primjer škole. Ima raznih vrsta učenika. Učenici se upisuju, neki su dobri, a neki loši đaci. Neki odustaju, neki padaju na ispitima, neki se opet vrate, krenu ispočetka.“³¹

Potreba uspostavljanja kategorijalno pojmovnog rječnika

Sufijski termini prevedeni u komunikološke pokazuju kako je teško, ali ne i nemoguće uspostaviti vezu između ove dvije oblasti. Zato je uspostavljanje kategorijalno pojmovnog rječnika važan segment razumijevanja, kako bi se olakšalo prohodnost kroz istraživanje koje traži specifičnu metodologiju. Navest ćemo samo neke primjere. Tako je arif znanstveni hermeneutičar, fenaluk desubjektivizacija, hizmet supererogativna radnja bez očekivanja satisfakcije ili nagrade, izun / dozvola za interpersonalnu komunikaciju, a nisbet, vrsta dvostrane komunikacije između Šejha i murida. Zatim, rabita je srčana veza između Šejha i murida i ujedno je neprevodiv pojam, jer nema javni ekvivalent, čak ima primjese nečeg paranormalnog. Kroz samo nekoliko primjera možemo zapaziti složenost objašnjenja sufijskih termina iz vizure komunikologije.

Primjeri pisane zaostavštine

Primjer pisane zaostavštine je članak šejha Behaudina Hadžimejlića koji predstavlja suštinski članak³² za svakoga ko hoće da stupi na stazu sufije / derviša sa jasnim uputama, predatom budućem šejhu, tada dervišu, Abdullahu Fočaku, 1966. godine. U smislu interpersonalne komunikacije, važna je istaknuta dvosmjerna komunikacija zasnovana na dubokom poštovanju iskrenosti i poslušnosti: „U pogledu izvršenja individualnog zikra, potrebno je uvijek imati vezu sa Šejhom i po

³⁰ Ibid.

³¹ Ibid.

³² Ovaj tekst se može svrstati u raritetni rukopis pohranjen u tekiji Potok u Sarajevu.

njegovim uputama postupati. Tako čist i iznutra opran derviš treba da pristupi zikru, koji je u nekim tarikatima tajni, a u nekim jasni–govorni. Taj odnos između šejha i derviša zove se nisbet³³ i taj nisbet mora biti poštovan sa obje strane uz poslušnost derviševu.“

Drugi ilustrativan pisani izvor je publikacija *Ilahije i poruke*³⁴ vekila nakšibendijske tekije u Sarajevu, Seid ef. Strika (1933–2010), koja plijeni pažnju jer su ilahije, njih 15, poredane tako da zatvaraju krug sufijskog puta, a koje je definirao kao praktikum tarikata. “Ove ilahije koje su poznate u melodijskom izvođenju, sada treba sagledati iz ugla poruka koje prenose”, stoji u uvodu ove zbirke.

Odabrani citirani tekstovi ilahija koje se odnose na derviške savjete, naročito u ilahiji „Ako hoćeš derviš bit“, mogu se uzeti kao baza stupanja u tarikat / derviški red, a ilustrativna je i ilahija „Na srcu si bolestan“, čiji je autor šejh Selim Sami, a govori o zuhdu / odricanju.

Ako hoćeš derviš biti

(Autor: šejh Sirri-baba)

Ako hoćeš derviš bit'
Valja srce očistit'
Bogu širka ne činit'
La ilahe ilallah

Grijevova se pokajat
Na grijeha se ne vraćat'
Dragom Bogu robovat'
La ilahe ilallah

Robovat je ljepota
Ne poslušat' grehota
Iskat plaću sramota
La ilahe ilallah

³³ Nisbet je vrsta dvostrane komunikacije između Šejha i murida, zadovoljan komunikator, a sa druge strane, zadovoljstvo recipijenta, u interpersonalnom pogledu što je dobio i što dijeli informacije.

³⁴ *Ilahije i poruke* je publikacija za internu upotrebu autora Seida Strika (1933–2010).

Sve znat' valja od Boga
Zaboravit drugoga
Isbat činit sve Njega
La ilahe ilallah

Kitab ovo govori
Od hajvana je gori
Ko god aškom ne gori
La ilahe ilallah

Slušaj što je emrullah³⁵
Puno čini zikrullah
Svijem srcem Ja Allah
La ilahe ilallah.

Na srcu si bolestan
(Autor: šejh Selim Sami)

Na srcu si bolestan
Lijek ti je potreban
Dođi, uđi u ovaj
Dragog Rabba đulistan³⁷

Ne zarađuj haram mal
Ostavićeš i halal
Da si bogat k'o Karun³⁶
Smrt će doći osta mal.

Mudri Lokman³⁸ ovdje je,
Abu hajat³⁹ ovdje je,
K'o Hidr⁴⁰ dugo živjet će
Jednu kap ko popije

Za halal će pitati
Za haram će kazniti
Bol i patnja golema
U vatri je gorjeti

³⁵ Božija odredba, naređenje.

³⁶ Karun je bio legendarni bogati car iz doba Božijeg poslanika Musa, a. s. / Mojsija.

³⁷ Đulistan je cvijetna bašća.

³⁸ Lokman je legendarni liječnik.

³⁹ Abu hajat je voda života.

⁴⁰ Hidr je ime evlije, vječno živi čovjek koji se napio Vode Života.

Šah Edhem je car bio
I kap aška popio
Našao je muršida
I carstvo ostavio.

Ašik srca bolesna
O ašku nek' ovo zna
Volit Rabba skuplje je
I od glave s ramena.

Zaključak

U zaključku se može reći da komuniciranje u sufizmu ima specifične i osebujne načine komuniciranja, drugačije od uobičajenih. Srce (kalb), kao centar kroz koji prolaze svi sadržaji puta jedne sufijske staze, spoznaja i nivoi razvoja duše, predstavljaju različite konture sufijskog diskursa. Metode duhovnog napredovanja na stazi, vode sufiju, preko materijalnog svijeta u dalji rast u duhovnom Univerzumu. Sufijska komunikacija, u isto vrijeme, složena i suptilna, omogućava im da postanu vrijedni članovi zajednice i privuku srca drugih kojim je potrebno glačanje srca, odgoj duše i odricanje na tom putu, da bi dosegli najviše sfere razvoja vlastite ličnosti, usavršili postojeće osobine i razvili vrline. Imam Ahmed je rekao o sufijama, kako se navodi u knjizi *Giza el-Elbab* (tom I, str. 120): "Ja ne znam za bolje ljude od njih (sufija)." Tesawwuf je put bez kraja, a udaljenost od cilja mada se najčešće opisuje kao staza, može se shvatiti i bez prostornih odlika, odnosno da između Boga i čovjeka postoji neka vrsta prepreke koju samo treba otkriti i otkloniti.

Kroz odgovore i stavove potencijalnih komunikatora, naglašena je ista potreba intrapersonalnog vida komunikacije, bez kojeg nema izvođenja kandidata, budućeg sufije / derviša, iz tame na svjetlo. Period osame ili halveta prisutan kod svih redova, razlikuje se u trajanju, s tim da se 40 dana osame smatra optimalnim i univerzalnim pravilom. Pokazani načini komunikacije u skladu sa normama tesavvufa / sufizma kao put koji se u ovome radu pokušava osvijetliti, pokazuju se kao višeslojni, bilo da se radi o intrapersonalnoj, interpersonalnoj, grupnoj ili masovnoj komunikaciji. Središte sufijske komunikacije je Šejh / Učitelj, koji nije samo komunikator, nego je više od toga, jer ima i osobine i funkciju komunikatora, ali i niz izvankomunikacijskih osobina. Višeslojnost komunikacije u sufizmu je viđena kao unutarinja i vanjska, kroz pojmove batina – unutrašnje dimenzije i njegove suprotnosti – zahira, odnosno vanjskog, zatim kroz verbalnu i neverbalnu dimenziju.

Pored toga, tema komuniciranja u sufizmu zahtijeva uključivanje izvanracionalne dimenzije i nečega što predstavlja neracionalni sloj

prepoznavanja postojeće komunikacije, te praćenje teško opisivog duhovnog puta sa postajama i duhovnim sazrijevanjem pojedinca i / ili grupe.

Otvaranje odškrinutih vrata sadržaja za sve zainteresirane na način da se unutrašnji sadržaj sufijske staze i gnoze učini komunikativnim, daje naznake njegova uticaja na širi društveni aspekt. Komunikacija se danas, u savremenom svijetu, proučava u različitim oblastima nauke, pa se pokazalo da za to ima opravdanosti i u sufizmu. Istraživanje i dovođenje do određenih racionalnih konsekvenci i opravdanost znanja i pojmova uopće o komunikaciji u sufizmu, odražava se kako na naučni, tako i na društveni aspekt prezentiran kroz jačanje onoga što se smatra socijalnim kapitalom odnosno društvenom kategorijom, počevši od pojedinaca, koji su zainteresirani za usavršavanje vlastitog sebstva.

Multidisciplinarni uvid u temu, koji povezuje komunikologiju sa duhovnosti, odlikava integrativnu ulogu, te razvija i dopunjuje koncept uzajamnog djelovanja različitih znanosti i duhovnih pravaca, slijedeći težnju izgradnje čovjeka koji samoizgradnjom, samorefleksijom, auto-monitoringom i reparacijom vlastitog sebstva razvija svoje interne potencijale i postaje potpun živeći u simbiozi produhovljenosti i obrazovanja. Takav pojedinac bi, kao član određene zajednice, imao više šansi za moralnu obnovu i revitalizaciju i za impozantno bogatu skalu znanja, razvojnih i drugih varijeteta, kroz hermeneutiku–načine tumačenja značenja komunikacije u sufizmu.

Zdrav spoj historijskog i savremenog, Istoka i Zapada, yina i yanga je teško ostvariv u društvima današnjice, ali nastojanje da se podstakne takvo premošćavanje, povećava prostor za ono što bi doprinijelo cjelovitosti u spomenutim oblastima.

Literatura:

1. Attar, Feriduddin: *Spomenica dobrih (Tadhkiratul Awliyai)*, Kulturni centar I. R. Iran, Sarajevo, 2004.
2. Beglerović, Samir: "O usulu derviškog reda kaderija", *Kelamu'l šifa*, VI, br. 21–22, 2004.
3. Čajlaković, hadži šejh Mustafa, *Božanske darežljivosti*, Rifaijska tekija Špionica, Zenica, 2006.

4. Čehajić, Džemal, *Derviški redovi u jugoslavenskim zemljama sa posebnim osvrtom na Bosnu i Hercegovinu*, Orijentalni institut, Sarajevo, 1986.
5. Džilo, Hasan, "Spoznaja i njeni slojevi u sufizmu", *Glasnik*, br. 9–10, 2010.
6. Fejzić-Čengić, Fahira, *Medijska kultura u Bosni i Hercegovini*, Connectum, Sarajevo, 2009.
7. Fejzić-Čengić, Fahira, „Islamska zajednica i umreženo društvo – društvo rizika“, *Preporod*, 24–1058, decembar, Sarajevo, 2015.
8. Hadžibajrić, Fejzullah, *Mali rječnik sufijsko-tarikatskih izraza*, Tesawwuf-Islamska mistika, Zagreb: Zagrebačka džamija, 1989.
9. El-Hudžviri: *Raskrivanje velova*, Biblioteka „Sufi“, Sarajevo, 2000. (prevod djela *Kashf al-Mahjub*, 1911, Trans. R. A. Nicholson, London, Lucaz.)
10. Mevlana Dželaludin Rumi, *Mesnevia I*, Tarikatski centar, Sarajevo, 1996.
11. Mevlana Dželaludin Rumi, *Mesnevia II*, Tarikatski centar, Sarajevo, 1996.
12. Seyyed Hossein Nasr, *Muhammed, čovjek Božiji*, Naučnoistraživački Institut „Ibn Sina“, Sarajevo, 2007.
13. Strik, Seid, *Ilahije-poruke*, Svezak I, (za internu tekijsku upotrebu), Nakšibendij-ska tekija, Sarajevo, 2005.
14. Traljić, Mahmud, „Bibliografija pisane riječi iz oblasti tarikata“, *Šebi Arus*, Tarikatski centar, Sarajevo, 1979.

Senella Krehić-Fočak

The Relationship between Sufism and Communicology: The Characteristics and Specificities of Communicating in Sufism

Summary

The article discusses the relationship between Sufism and Communicology. First of all, historical facts are introduced that refer to the understanding of the Sufi path and the existence of dervish orders. The connection between Sufism and communication is viewed through a concise description of the form of communication: intrapersonal, interpersonal, group and mass.

In relation to the usual intrapersonal, interpersonal, group and mass communication, in the Tasawwuf / Sufism, as a system of specific communication forms, it is possible to talk about non-standard, specific intrapersonal, interpersonal, group and mass communication. Intrapersonal communication, characterized by isolation or *khalwa* of a dervish,

a future Sufi, and as such is a breakthrough that is only given to a few. Interpersonal one, given the role of a Teacher / Sheikh, is specific by its quality and vertical dimension, and by the Sheikh's dedication to guidance, leadership on the Sufi path. Group communication takes place at all levels, vertically, horizontally; although less frequently encountered in practice, it is often practiced in Sufism. Mass communication, which goes from the middle to the periphery, even if presented to mass media, does not essentially represent mass communication in Sufism. The very multidimensionality of communication in Sufism, seen first and foremost as internal and external, as a well-known phenomenon of *batin*– the inner dimension and *zahir*–the visible and external in Islam in general.

The paper highlights the importance of an approach of connectivity, of Sufism and communicology, or in broader sense, of science and spirituality, through the prism of the communicological view of overlapping two empirical fields. In order to achieve the best connection between these two fields, Sufism and Communicology, and illuminate the scientific and social role, it has been attempted to stimulate the spiritual potential by lowering the Sufi mode of communication to a more accessible, pragmatic level. By building up the spiritual potentials of a man who by self-realisation, self-reflection, self-monitoring, and reparation of his own self, develops his inner potentials, this concept ultimately develops a product-social capital of the society, which gives the advantage of better development of individuals and society as a whole, in order to embody and emanate knowledge.

Key words: Tasawwuf / Sufism, Teacher / Shaykh, spiritual path, Tariqah, heart (Qalb), Nafs (ego), communication, intrapersonal, interpersonal, group and mass communication